

ОРУЖАНА АГРЕСИЈА У САВРЕМЕНИМ МУЉУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Ненад В. Ковачевић

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Самед М. Каровић*

Универзитет Едуконс, Факултет за пројектни и иновациони менаџмент,
Београд

Митар П. Ковач**

Савремени међународни односи постали су парадигма за примену моћи и силе између „великих” и „малих” држава. Управо су моћ и сила постали главна обележја савремених међународних односа. Преко агресије и оружане агресије, као начина (метода) експоненције моћи и силе, „велике” државе остварују своје интересе. Агресија и оружана агресија веома су фреквентни појмови и често се адекватно користе и тумаче. Рад објашњава појмове агресије и оружане агресије, преко теоријског одређења, улоге у савременим међународним односима, месту у стратегијско-доктринарним документима Републике Србије и преко сродних појмова и појава.

Кључне речи: *савремени међународни односи, агресија, оружана агресија*

Увод*

Глобализам је идеологија, глобализација процес заснован на тој идеологији, а „нови светски поредак” својесврсно уређење света које се заснива на њима. Настају као продукт неолиберализма, једног новог друштвено-политичког уређења земаља, пре свега САД и Западне Европе. Глобализација, као и сваки процес, има своје предности и недостатке. Основна предност огледа се у чињеници да простор више не представља никакву препреку било којој врсти трансфера (знања, информација, капитала и слично) међу појединцима, групама, организацијама, институцијама и, напослетку, међу друштвима. Недостатак глобализације, по многим савременим теоретичарима, представља једна појава која се карактерише као „десуверенизација држава”. Наиме, услед перманентног и неограниченог протока капитала настале су транснационалне компаније које врше концентрацију капитала сходно својим потребама.

* Проф. др Самед М. Каровић је пуковник у пензији.

** Проф. др Митар П. Ковач је генерал-мајор у пензији.

Глобализација је донела и нове изазове, ризике и претње по безбедност не само држава већ и човечанства у целини. По оцени многих савремених теоретичара безбедности и глобализације, основи чиниоци безбедности у 21. веку су: социо-економски чиниоци, економска неједнакост и асиметрија животних шанси, ограничени привредни ресурси, демографска експлозија, глобална култура, организовани криминал и криминал, војни чиниоци, средства тоталног ратовања и милитаризација космоса, инжењеринг конфликта и војни интервенционизам (чест појавни облик – агресија), еколошки чиниоци, техничко-технолошке катастрофе, недостатак здраве хране и воде за пиће, екстремизам (национални, верски и етнички), експанзионизам наднационалних безбедносних агенција и тероризам. Наведене чиниоце безбедности можемо груписати у три велике групе ризика савремене безбедности, и то: социо-економске, војне и еколошке ризике.

Моћ и сила у савременим међународним односима

Скоро цео 20. век свет је почивао на биполарном устројству међународних односа. Две идеолошки супротстављене суперсиле наметале су свету и два концепта друштвено-економског развоја, два односа према међународној трговини и светском тржишту и, генерално посматрано, два система вредности. Завршетком хладног рата, крајем девете деценије 20. века, превладала је једна парадигма. Зато се и каже да је „социјализам прелазно доба из капитализма у капитализам”. Из биполарног устројства свет је ушао у монополарну фазу са супердоминацијом САД. Због тога крајем 20. века правно устројство утемељено на Повељи Уједињених нација (УН) није одговарало фактичком стању. Доминантне силе су своју премоћ заснивале на технолошкој супериорности и ширењу економског утицаја.¹ Основу доминације сваке земље дефинитивно чини економска моћ која се прелива у војну, а кохезија економске и војне моћи дају политичку моћ. Међутим, постоје и изузеци од ове тврдње; на пример, СР Немачка је током 20. века постала економски „џин”, али је била и остала економски „патуљак”. С друге стране, НР Кина је дуго била економски заостала земља, у односу на водеће земље света, али је зато на политичком (глобалном) плану била јако утицајна (стална чланица Савета безбедности УН).

Преко два појма – *моћ* и *сила* најбоље се могу описати савремени међународни односи, односно савремена међународна политика. Моћ се дели на „додирљиву” и „недодирљиву”. Додирљива моћ најчешће се односи на материјалне показатеље и ефикативне, као што су величина територије, природна богатства, број становника и физички показатељи војне моћи. Често се означава као „тврда моћ” (*hard power*), а недодирљива моћ се означава синтагмом „мека моћ” (*soft power*). У меку моћ у савременим међународним односима убраја се национална воља, дипломатско умеће, подршка коју власт има у народу и слично. Мека моћ често се дефинише и као способност да се пожељни исход оствари привлачностима, а не принудом и плаћањима.²

¹ Милош Тодоровић и Саша Г. Ђорђевић, „Мултиполарна структура међународних односа на почетку 21. века”, *Војно дело* 2015, 4 (2015), стране 44-53.

² Џозеф Нај, *Како разумевати међународне сукобе*, Београд: Стубови културе, 2006, страна 347.

О значају силе и моћи за једног владара, односно за једну државу, а у ширем контексту гледано и за међународне односе, писао је још Николо Макијавели у свом капиталном делу „*Владалац*“, где каже да је осуђен на пропаст онај владар који задобије власт, а не располаже силом, јер се људи лако могу убедити, али их је тешко одржати у истом убеђењу. Исти писац је сматрао да држава нема ни живот, ни душу, нити свој интерес, већ је пука творевина људског умећа, односно концентрисана друштвена моћ која се може усмерити у различитим правцима.

Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље начин исказивања и спровођења моћи, када субјект моћи свој утицај посредује силом у комуникацији с објектом моћи. То је један од начина на који се моћ као потенција акцијом свога субјекта трансформише у реално и директно, сврсисходно посредовање утицаја, у границама које одређује њен друштвени габарит.³ Ј. Р. Арон тврди да је: „Међународна политика увек била од свих призната за оно што она јесте, а то је политика силе“. У односу на цитирану тврдњу још су прецизнији искази Хаса и Вајтина „политика је сама по себи борба за власт и силу, те је самим тим и свака политика – политика силе.“⁴ Међутим, нити се моћ реализује само силом, нити је насиље некакав обавезан начин реализовања моћи. Иако сматрамо да поседовање моћи не изискује примену силе, не можемо се сложити са другим, обрнутим правцем ове релације – да „сила не мора бити у корелацији са моћи“.⁵

Идеалан алат политике силе је војни потенцијал, односно његово ангажовање у сврху остварења постављених циљева. Овде је битно истаћи и преливање тврде у меку моћ преко војне компоненте субјекта у контексту перцепције моћи од стране објекта. Још је Томас Хобс у 10. поглављу „*Левџатана*“ приметио да већ и саме перцепције нечије моћи од стране стварних или потенцијалних објеката могу значајно да допринесу реалном увећању потенцијала његове моћи.

Средства за примену силе могу се сврстати у више категорија, с тим да су доминантне три категорије, према основним подручјима кроз која се испољавају у држави или у међународној заједници, а то су: политичка, економска и оружана (војна). У савременим међународним односима употреба војне силе и даље је знатно присутна у односу на друге врсте испољавања силе. Суштина циљева војног ангажовања правда се различитим разлозима из домена међународног права, заштите демократије, слобода и права грађана и сл. Такође, присутна је појава да владе аутократских режима своје политичке противнике у држави проглашавају унутрашњим непријатељима, а њихово деловање подводе под тзв. унутрашње агресије, изазивајући на тај начин оружане сукобе и грађанске ратове. У конкретним околностима такво стање се може искористити као повод за агресију или војну интервенцију. У савременим међународним условима у широкој су примени следећи оружани облици примене силе: *агресија*, војна интервенција, оружана побуна и тероризам.⁶

³ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер* (Београд: Наука и друштво, 2002), страна 146.

⁴ Митар Ковач и Дејан Стојковић, *Стратегијско планирање одбране* (Београд: Војноиздавачки завод, 2009), страна 33.

⁵ Радован Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима* (Београд: Радничка штампа, 1982), страна 81.

⁶ Митар Ковач и Дејан Стојковић, *Стратегијско планирање одбране*, страна 56-58.

Повећање међузависности савременог света, као доминантна тенденција 21. века, условило је бројне промене у пракси међународних односа које су најчешће диктирале САД и које су пратиле модификовање дуго одржаног принципа неповредивости суверенитета. То је имало за последицу да интервенција, односно мешање у унутрашње ствари суверених земаља, често под покровитељством УН, постане уобичајена пракса у првој деценији после „хладног рата”. Таква пракса је успела све чешће прибегавање војном интервенционизму, па су Камбоџа, курдска област у Ираку, Сомалија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Савезна Република Југославија и Источни Тимор били у средишту међународне пажње.⁷

Иако је владало мишљење да ће се након завршетка „хладног рата” смањити улога и утицај војног потенцијала у међународним односима, то се није догодило. Велике силе не желе тотални оружани сукоб, односно тотални рат, па прибегавају интервенционизму који се решава на локалном и/или регионалном нивоу. Срж интервенционизма су агресије, а која ће агресија бити конкретно примењена зависи преваходно од моћи које поседује објекат агресије и колико је он значајан за агресора. Свака земља агресор тежи да исцрпи сва могућа невојна средства, како би објекат агресије спровео вољу агресора. Оружане агресије су после Другог светског рата постале последња опција, јер коначно, по Милсу, „насилје је последњи облик моћи”.

Појам и основне карактеристике агресије и оружане агресије

Агресија је један од најчешће коришћених термина, како у свакодневном животу, тако и у друштвеној надградњи, а пре свега у науци (психологији, медицини и наукама одбране) и политици. Зависно од научне области или сфере живота и деловања људи, односно околине и околности у којој се термин користи, агресија има више значења. У науци, на пример у психологији, постоје различита схватања и теорије о пореклу, суштини и утицају агресивног понашања људи и њихових индивидуалних и колективних поступака. У војној пракси агресија се јавља још у време стварања првих држава, односно појаве ратова међу државама. Од тог времена до данас државе су често ишле у освајање туђих територија, намећући своју вољу и власт другим државама. У теорији наука одбране термин агресије се јавља тек у 20. веку. Осим чињенице да се у пракси јако дуго користи, тај појам није потпуно и довољно јасно теоријски дефинисан.

Нажалост, термин агресија најчешће злоупотребљавају новинари и политичари чији је циљ манипулисање јавним мњењем ради постизања одређених политичких интереса у међународним односима и оправдање политике одређених влада према појединим државама и нацијама. Злоупотреба термина и појма агресије на најбруталнији начин демонстрирана је у време распада и рушења СФР Југославије, као и за време грађанског рата на територијама бивших југословенских република

⁷ Станислав Стојановић, *Глобализација и безбедносне перспективе света* (Београд: Војноиздавачки завод, 2009), страна 172.

– Хрватске и Босне и Херцеговине, у чему су предњачили тадашње руководство САД, земље Европске заједнице (сада земље Европске уније), неке исламске земље и Ватикан.

Дефинисати у потпуности појмове агресије и оружане агресије веома је комплексан задатак. Данашње друштво постигло је енорман напредак у информационо-технолошком погледу, а нарочито на подручјима средстава масовног комуницирања, технологије, технике, економије и науке, па се сходно томе најчешће не могу предвидети поступци, методе и средства која могу представљати злоупотребу тих достигнућа која су намењена да послуже људима, пре свега у хуманитарне сврхе, односно за побољшање услова живота и рада.

Данас има много различитих дефиниција агресије, а у овом раду предочене су само најзначајније и уједно најсвеобухватније. Да би се успешно одредио појам агресије најпре је потребно дефинисати критеријуме за одређивање, као и њихове садржаје. Природа и карактер појма агресије могу се објаснити само ако се узму у обзир следећи критеријуми: циљ агресије, средства и начини за извршење агресије, објекти агресије и носиоци агресије.

Циљ агресије – делимично или потпуно нарушавање уставног поретка државе која је жртва агресије. На територији државе стварају се политичка и општа ситуација и стање које одговара интересима извршиоца агресије. Акт агресије је у потпуности у супротности са начелом самоопредељења народа и права да сам одлучује о својој судбини, свом положају и интересима. Извршилац агресије полази искључиво од својих интереса, односно од тежњи да наметне своју вољу, политику, норме и власт држави и народу који су објекти агресије.

Средства и начини за извршење агресије – у савременим условима агресија се може извршити следећим начинима и средствима: пропагандним, политичким, економским, средствима из области културе, здравства, науке и спорта и војним снагама и средствима. Војна средства и оружане снаге претежно се користе код оружане агресије и представљају крајњу могућност, уколико се планирани циљ не може остварити другим наведеним средствима, односно другим врстама агресије. Избор начина и средстава за извршење агресије зависи од снаге и унутрашње стабилности државе која је објект агресије. Уколико се ради о малој или нестабилној држави агресија се може остварити применом средстава из домена пропаганде, политичким и/или економским мерама и санкцијама.

Објект агресије – може да буде једна или више држава, или део територије неке међународно признате државе. Деловање је усмерено на: политичке и економске основе државе, животне услове и стандард грађана, организацију и органе власти државе, економију и економски потенцијал, на људска права и слободе грађана; односно на све битне елементе живота људи на територији државе објекта агресије. Агресија на део територије неке међународно признате државе најчешће се врши ради пружања помоћи и подршке сецесионистичким снагама, које теже да се отцепе и формирају посебну државу или да се прикључе суседној држави (на пример, агресија НАТО-а на СР Југославију 1999. године).

Носиоци агресије – иницијатори, планери, организатори и извршиоци агресије су: органи, институције и оружане снаге неке међународно признате државе или савеза држава. Основни носиоци агресије јесу спољни фактори, односно страна држава или

државе. Снаге и организације унутар државе жртве агресије не могу бити агресори већ једино могу бити у функцији сарадње са агресором у поступку остваривања циља агресије. Држава или коалиција држава која припрема, организује и изводи агресију назива се агресор. Он најчешће настоји да добије међународно-правно покриће за агресију коју припрема, при чему користи сва расположива политичка и дипломатска средства, полазећи са аспекта силе и моћи којом располаже.

Дефиниције се према степену научности, циљевима свог настанка, употребљивости у практичне сврхе и другим критеријумима могу поделити у две велике групе: административне и академске дефиниције. Прву групу чине дефиниције које су настале у оквиру различитих институција и за њихове потребе (УН, ОЕБС и сл.). Другу групу чине дефиниције које су настале у оквиру научно-образовних институција, од научника и за њихове сврхе. За потребе овог семинарског рада презентоваћемо најсвеобухватније и најтемељније примере дефиниција агресије, односно оружане агресије из обе групе дефиниција.

У међународноправним односима агресија је као појам први пут дефинисана 1933. године у Лондонским конвенцијама закљученим између тадашњег СССР-а и 10 земаља. Од тада па до данас настало је мноштво дефиниција агресије, пре свега на заседањима Генералне скупштине УН. Агресија је злочин, који је забрањен и Повељом УН (члан 2, тачка 4). Наведеним актом забрањује се не само оружани напад већ и свака употреба силе која би била усмерена против политике независности или територијалног интегритета неке државе, односно у супротности са циљевима и начелима УН. Званична дефиниција агресије УН усвојена је на 29. редовном заседању Генералне скупштине, одржане 14.12.1974. године, под резолуцијом број 3314. Текст те дефиниције гласи:

„Агресија – употреба оружане силе од једне државе против суверенитета, територијалне целине или политичке независности друге државе, односно на ма који други начин који није у сагласности са Повељом УН. Сваки од ових аката представља акт агресије:

а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака војна окупација произишла из тога, или свака анексија територије друге државе употребом силе;

б) бомбардовање територије једне државе од оружаных снага друге државе или употреба било каквог оружја од једне државе против територије друге државе;

в) блокада лука или обала једне државе од друге државе;

г) напад оружаных снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздухопловну флоту друге државе;

д) употреба оружаных снага једне државе, која се налази на територији друге државе с пристанком државе пријема, противна условима предвиђеним у споразуму или продужење њиховог присуства на територији после истека споразума;

ђ) акција једне државе која своју територију стави на располагање другој држави коју користи за извршење акта против треће државе;

е) упућивање од, или у име једне државе оружаных банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе тако озбиљно да се изједначавају са горе побројеним активностима или њено значајно учешће у томе. Међутим, Савет безбедности може одлучити да и други акти представљају агресију у смислу одредаба Повеље.”

Из наведене дефиниције јасно произилази прецизно одређење оружане агресије и силе уопште, па се центри моћи који су склони употреби оружане силе и силе уопште у решавању спорних међународних питања лако одричу термина „сила” и „агресија” и замењују их другим изразима, којима се указује на хуманост и пре-дузимање акција ради развоја међународне заједнице. Најчешће се користе: „хуманитарна интервенција”, „ваздушна кампања”, „операција за заштиту људских права и демократије” и итд. Међутим, на основу чињеница, на почетку 21. века светски центри моћи су, непосредно или посредно, демонстрирали више силе него икада раније. Готово да нема сфере људске делатности која није захваћена дејством неког облика опструкције ради остварења пројектованих и планетарних интереса. Очигледно, у први план избила је примена различитих облика из корпуса неоружаних (неборбених) дејстава.⁸ Оружану агресију никада није конкретно дефинисала ниједна међународна организација, као што је то случај са агресијом, већ се у савременим међународноправним односима најчешће замењује термином „војна интервенција”, „кампања” или само „интервенција”.

У Социолошком лексикону агресија је дефинисана на следећи начин: „Агресија – планска и организована акција оружаних снага једног глобалног друштва-државе, на друго друштво-државу, са циљем да се она потчини нападачу у мери која му највише одговара, с обзиром на његове интересе, снагу и међународне војно-политичке односе. Агресијом се нападнуто друштво доводи у најтежа искушења; њоме се силом нарушава индивидуалност нападнутог друштва, ремете или преусмеравају токови његовог развоја и оно се доводи у мању или већу зависност од агресора.”⁹

У складу са наведеним критеријумима и садржајима агресије, академску дефиницију дао је генерал Слободан Б. Микић у књизи „Поглед на рат”. Она се може сматрати прихватљивом и свеобухватном, а гласи: „Агресија (од лат. речи *aggressio* – приближавање, напад) – акт који је у супротности с одредбама и духом међународног права и Повеље УН. Врши га једна држава, или коалиција држава, на другу међународно признату државу (или њен део, или на групу држава), приморавајући је да се потчини њеној вољи и интересима. Таквим актом се силом нарушавају индивидуалност, сувереност, слобода и интегритет нападнуте државе, ремете се или преусмеравају токови њеног развоја и живота и она се доводи у степен веће или мање зависности од државе (држава) агресора. Агресија може да се врши пропагандним, политичким, економским, војним или другим средствима, поступцима и методама.”¹⁰

Оружана агресија је ужи појам од агресије и, заправо, представља њену најпознатију врсту (неки аутори наводе и термин појавни облик), и то у тој мери да се у пракси ова два појма најчешће користе као синоними. У складу са садржајем и методама оружане агресије прихватљива је следећа дефиниција оружане агресије: „Оружана агресија – неизазвани напад једне или више држава на другу, којом се угрожавају независност, суверенитет или територијална целина нападнуте земље.

⁸ Милинко Стишовић, „Поглед на операције и њене конституенте”, *Војно дело* 2004, 2 (2004), стране 144-148.

⁹ *Социолошки лексикон* (Београд: Савремена администрација, 1982), страна 3.

¹⁰ Слободан Б. Микић, *Поглед на рат*, (Београд: ВИЗ-Војна штампариа, 2003), страна 113.

Оружана агресија се изводи применом војне силе, али обухвата и остале акције усмерене против територијалне целине или независности друге државе, или против мира у свету. Могући видови оружане агресије су: инвазија, поморска блокада, различити облици напада оружаных снага на копну, с мора и из ваздушног простора, употреба оружаных снага стационираних на туђој територији у агресивне сврхе и допуштање страног сили да користи нечију територију ради напада (дејства) који су на нивоу агресије.¹¹

Овде је битно нагласити чињеницу да се агресија са аспекта међународног и кривичног права Републике Србије (РС) сматра кривичним делом. Агресија је злочин против мира и међународне безбедности. У међународном праву злочин агресије признаје низ међународних докумената, као што су: Статут Међународног војног суда у Нирнбергу, Статут Међународног војног суда за Далеки исток, Закон број 10 Контролног савета за Немачку и Римски статут сталног Међународног кривичног суда. Интересантно је да ово тешко међународно кривично дело не познају статути Хашког трибунала и Трибунала за Руанду. У домаћем кривичном законодавству РС ово кривично дело прописано је под називом „агресивни рат”. Наведено кривично дело састоји се у позивању, подстицању или наређивању вођења агресивног рата. За то дело прописана је казна затвора од две до дванаест година затвора. Најтежи облик агресије постоји када се нареди вођење агресивног рата. За наведено дело прописана је казна затвора од најмање десет година или казна затвора од тридесет до четрдесет година.¹²

На основу бројних примера извршених агресија у прошлости и у садашњим условима намеће се потреба за класификацијом агресије. Осим заједничких карактеристика, свака агресија има одређене специфичности по којима се разликује од других. Класификација подразумева одређивање полазних основа за њено споровање. Постоји много елемената и критеријума за класификацију агресије. За потребе рада издвојени су критеријуми који се најчешће користе приликом класификације агресије. То су следећи критеријуми: специфичност циља, обухват простора, учесници агресије, ангажоване снаге, степен реализације циља агресије, поступци, средства и начини реализације, време трајања, начин руковођења и међународно-правни оквир.

Агресија може имати *различите (специфичне) циљеве*. У начелу, то су: утицај на промену политике, изнуђивање уступака, наметање решења, подршка сепаратистима, промена владе, ограничавање војне моћи, запоседање територије, контрола територије, промена границе, окупација државе и ликвидација државе.

У односу на критеријум *обухват простора* агресије делимо на: део територије државе, територија целе државе и територија више држава.

У односу на *учеснике* агресије делимо на: једна држава и више држава.

Према критеријуму *ангажованих снага, средстава и начина реализације* агресије делимо на: пропагандне, економске, политичке, оружане и агресије у другим областима живота. У односу на критеријум *степен реализације* агресије делимо на: потпуне и делимичне.

¹¹ Војни лексикон (Београд: ВИЗ, 1981), страна 20.

¹² Драган Јовашевић, „Кривично дело агресије у међународном и кривичном праву Републике Србије”, Војно дело 2015, 1 (2015), стране 107-123.

У односу на *време трајања* агресије делимо на: краткорочне и дуготрајне. Према критеријуму начина руковођења агресије делимо на: агресије са договором учесника и агресије са образовањем заједничког тела (штаба).

Коначно, према критеријуму *међународно-правног оквира* агресије делимо на: агресије без сагласности званичних органа међународне заједнице и агресије уз формално-правну сагласност.

Свака појединачна агресија може се подвести под наведене критеријуме класификације. Исто тако, агресије се међусобно разликују по многим карактеристикама. Агресија је, као појава, врло сложена за изучавање, пре свега због тога што многе чињенице у вези са њеном припремом, организацијом и извођењем агресори држе у тајности од своје (домаће) и међународне (стране) јавности, при чему се умногоме манипулише људима и званичним органима и институцијама ради прикривања агресивних аката и циљева.

Оружана агресија и сродни појмови у савременим међународним односима

Схватање суштине појма оружане агресије намеће потребу за разматрањем релација између оружане агресије и њој блиских и сродних појмова и појава. Потребна за тим је утолико већа уколико се зна да се многи од тих појмова различито схватају и тумаче, те се самим тим оружана агресија не разуме и не схвата на довољно јасан начин. Када се на одговарајући начин схвате дистинкције и право значење тих термина и појмова смањује се могућност злоупотребе појма оружане агресије. Отуда се намеће потреба да се појасни дистинкција између појмова оружане агресије и насиља, оружане интервенције, окупације и грађанског рата у савременим међународним односима.

Да би се направила дистинкција између појмова оружане агресије и њој сродних појмова и појава, најпре треба кренути од појма безбедности, јер директан продукт сваке агресије је угрожавање неке и нечије безбедности. У погледу дефинисања појма безбедности имамо сличну ситуацију као и са појмом агресије (мноштво дефиниција и злоупотреба појма). Посебан „хаос“ у терминолошком погледу у вези са безбедношћу настаје после 11. септембра 2001. године када су активисти терористичке мреже Ал-Каида нападе Светски трговински центар и војностратешке објекте у Вашингтону, односно САД у целини. Тада су разни „стручњаци безбедности“ (научници, теоретичари, аналитичари и други) почели да се појављују у великом броју и својим дефинисањем појмова из домена безбедности унели су додатни метеж.

Издвајамо дефиниције једних од најеминентнијих научника из ове области у РС. Професор др Драган Симеуновић и проф. др Владета Јеротић дефинишу безбедност као: „Кованицу две речи **без** и **бедан**, односно то је посебно стање човека. Човек који је бедан, значи да је у лошем психолошком стању, односно он је самим тиме исфрустриран, а фрустриран човек је агресиван, а агресиван човек је опет, склон насиљу, односно угрожавању интегритета другог човека и људи”.¹³

¹³ Драган Симеуновић и Владета Јеротић, „Зашто тежимо безбедности“, (Београд: гостујуће предавање Ректорат Београдског универзитета, 2014)

Професор др Радомир Милашиновић дефинише безбедност као: „правно утврђеним и обезбеђеним друштвеним односима успостављано, одржавано и унапређивано стање у држави које омогућава ефикасну заштићеност државе и њених грађана који у њој живе, од свих спољних и унутрашњих противуречних активности, којима се угрожава уставни поредак, сувереност, независност и територијална целокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених делатности и остварење слободе права и дужности грађанина и човека.“¹⁴

Исти аутор сматра да безбедност треба схватити као вредност, потребу и интерес, затим безбедност као стање, као функцију и као систем. Безбедност се може дефинисати и као стање у којем је осигуран уравнотежен физички, духовни, душевни и материјални опстанак појединца и друштвене заједнице у природи. Безбедност треба да се схвати и као процес, јер она није била иста у старом, средњем или новом веку. Исто тако, безбедност је, као процес, имала своје различите манифестације у зависности и од друштвено-политичког уређења у којем је настајала и развијала се. На пример, француски научник Жан-Жак Русо је сматрао да је безбедност настала оног тренутка када је први човек забио колац у земљу и рекао да је тај део земље његов, јер је на просто морао и да га осигура, односно обезбеди. У почетку насељавања Дивљега Запада важило је правило: „поседујеш оно што оградаш“, односно поседујеш онолико колико можеш да обезбедиш. Овде треба поставити и питање – шта је безбедносна дилема? Наведени појам дефинишемо: осигуравањем сопствене безбедности угрожавамо безбедност другог или је на рачун другог. Безбедносна дилема представља, заправо, окосницу међународних односа у последња два века човечанства, односно незамисливо је схватити биполарни свет и односе у том свету, улогу великих сила, улогу УН, без повезивања са понашањем по обрасцу безбедносне дилеме.

У стратегијско-доктринарним документима (стратегије националне безбедности и одбране, доктрине оружаних снага) већине земаља, изазови, ризици и претње безбедности обично се класификују на војне и невојне. У војне се сврставају: агресије, оружани сукоби глобалног и регионалног карактера, оружане побуне и други спорови са употребом силе, док невојни подразумевају: политичке притиске, војне санкције, економске санкције, шпијунажу и слично.

У Стратегији националне безбедности РС, у другом поглављу „Изазови, ризици и претње безбедности“, као један елемент препозната је и оружана агресија, и то на следећи начин: „*Опасност од оружане агресије* на РС значајно је смањена, али није у потпуности искључена, а може да настане као последица оружаних сукоба глобалног или регионалног карактера проузрокованих супростављеним интересима великих сила или држава у региону.“¹⁵

У Стратегији одбране РС, у другом поглављу „Изазови, ризици и претње одбране РС“, не постоји оружана агресија, већ агресија, и у овом контексту дефинисана је као: „*Агресија* на РС сматра се мало вероватном, а може да настане настане као последица оружаних сукоба глобалног или регионалног карактера проузрокованих,

¹⁴ Радомир Милашиновић и Срђан Милашиновић, *Увод у теорије конфликта*, Београд: Факултет цивилне одбране, 2004, страна 13.

¹⁵ Министарство одбране РС, *Стратегија националне безбедности РС* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01.06.2016)

пре свега, супротстављеним интересима великих сила или држава у региону.¹⁶ Истоветна формулација је дата и у Доктрини Војске Србије, у поглављу „Основе доктрине Војске Србије”.

У Белој књизи одбране РС, поглављу „Политика одбране РС”, дефинисани су сви изазови, ризици и претње безбедности РС. Ту се наводи следеће: „Агресија на РС сматра се мало вероватном, а сходно проценама безбедност РС може бити угрожена оружаном побуном, тероризмом, организованим криминалом, елементарним непогодама и хемијским, биолошким, нуклеарним, техничким и технолошким несрећама, сајбер претњама, обавештајном делатношћу, злоупотребом научних достигнућа у области генетског инжењеринга, медицине, метеорологије и другим областима, као и другим претњама.”¹⁷

На основу свега изнетог може се закључити да је у стратегијско-доктринарним документима РС дошло до очигледно неадекватног тумачења у погледу агресије, јер је оружана агресија, која је, као што смо могли видети из претходног дела рада, много ужи појам од појма агресија. Стратегија националне безбедности РС је исходно за Стратегију одбране РС и Доктрину Војске Србије, и није логично да појам ужи по својој општости буде у стратегији националне безбедности, а шири појам у стратегији одбране и доктрини оружаних снага једне земље. Ипак, оружана агресија је препозната у највишем стратегијско-доктринарном документу РС, као могући изазов, ризик и/или претња безбедности РС, па ћемо, сходно томе, своју пажњу фокусирати на овом појму, у наставку рада, односно на његовој улози у савременим међународним односима.

Однос оружане агресије и насиља. „Насиље је употреба силе да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи, односно одређени резултат.”¹⁸ Сходно томе, сила је заправо права есенцијална одредница насиља. Оружана агресија се користи насиљем (било које врсте) како би се наметнуло решење које одговара агресору. Насиљем се оспоравају или нарушавају индивидуалност, суверенитет и интегритет државе жртве агресије. Њиме се намеће воља агресора, супротна интересима и вољи грађана државе жртве агресије. Дакле, види се да је насиље само метода оружане агресије, дакле ужи појам.

Однос оружане агресије и оружане интервенције. Појмови оружана агресија и оружана интервенција најчешће се користе као синоними. Оружана интервенција је недозвољено мешање у унутрашње ствари једне државе применом оружане силе, којим се негирају њена сувереност и самосталност. Доминантни облик оружане интервенције је оружана помоћ стране државе једној страни у унутрашњем сукобу. Посебан вид оружане интервенције представља тзв. хуманитарна интервенција. Предузима се ради стварног или наводног избављења из животне опасности групе људи које страна влада угрожава или није у стању да штити, без обзира на то јесу ли њени држављани, чиме се нарушава принцип немешања у унутрашња питања државе.¹⁹

Ако упоредимо циљ и начине остваривања оружане агресије и интервенције долази се до закључка да међу њима нема суштинских разлика. У оба случаја ради

¹⁶ Министарство одбране РС, *Стратегија одбране РС* (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01.06.2016)

¹⁷ Министарство одбране РС, *Бела књига одбране РС* (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01.06.2016)

¹⁸ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, страна 623.

¹⁹ Слободан Б. Микић, *Поглед на рат*, страна 116.

се о мешању у унутрашње ствари друге државе ради мењања постојећег стања у њој. Појам оружана (војна) интервенција или само интервенција најчешће се употребљава у политици да би се прикрила оружана агресија и да би тај чин лакше прихватило јавно мњење, односно ови појмови заправо и јесу синоними.

Однос оружане агресије и окупације. „Окупација, привремено запоседање територије једне државе или њеног дела оружаним снагама друге државе, и успостављање на њој окупационе власти.”²⁰ Окупација је, као и оружана агресија, један од најчешће погрешно (намерно или немарно) интерпретираних појмова. Као најбољи пример за то потиче из времена грађанских ратова на територији СФР Југославије. Многи страни политичари, међународне организације, мас-медији, а нарочито политичари из сецесионистичких република прогласили су Југословенску народну армију (ЈНА) за окупаторску војску, а Србе за окупаторе у Хрватској (на просторима Републике Српске Крајине) и у Босни и Херцеговини (на просторима Републике Српске)²¹, где су вековима живели и где су до пре само неколико деценија били већинско становништво и поседовали око 66% територије.

По уставу тадашње СФР Југославије, њена оружана сила – ЈНА била је дужна да брани суверенитет, територијални интегритет и уставни поредак земље. На основу тога ЈНА, ни по ком основу, ни по којим одредбама и тумачењима међународног права није могла бити окупаторска војска у својој држави, као што и није могла бити сила која врши оружану агресију. Право сваког народа је да се бори за свој опстанак, за очување свог животног простора и опстанак своје државе – у складу са међународним правом и Повељом УН, па сходно томе Срби нису могли бити окупатори нити извршити оружану агресију у Хрватској и Босни и Херцеговини. Ту се, заправо, радило о подели интересних сфера великих сила на Балканском полуострву (САД и најразвијених земаља Европске уније) и у њихове планове никако се није уклапала једна јака (војно и економски), модерна, стабилна, а при томе земља са комунистичким, односно социјалистичким поретком. Заправо, великим силама била је потребна група малих, нестабилних и на верским и националним основама међусобно завађених држава, како би једна по једна лакше потпале под њихов утицај, али, оно што је и много опасније, и под њихову директну економску зависност.

Однос оружане агресије и грађанског рата. Докле год у грађанском рату у одређеној држави учествују снаге и састави који припадају грађанима те државе и који егзистирају на територији те државе, не може се говорити о оружаној агресији и агресору. Оружану агресију врше само спољни фактори, стране државе (њихове оружане снаге, организације, органи и институције), који су у том случају агресори. Једноставније речено, све док је грађански рат искључиво унутрашња ствар одређене државе, не може се говорити о оружаној агресији; тек када се ствар интернационализује и када спољни фактори узму своје учешће, јавља се оружана агресија и агресори. Учесници грађанског рата не могу да врше оружану агресију и да буду агресори све док учествују у грађанском рату на територији (дотадашње или тадашње) државе. Ако би снаге неке од ратујућих страна прешле на територију друге државе, без њене сагласности и одобрења, те снаге би се могле сматрати агресором.

²⁰ *Војни лексикон* (Београд: ВИЗ, 1981), страна 360.

²¹ Заседање Генералне скупштине УН, децембар 1994. године. Питање на дневном реду – „ситуација на окупираним деловима територије Хрватске”.

Последице оружане агресије у савременим међународним односима

Оружане агресије, без обзира на узроке, начине и трајање извођења, стварају многобројне последице. Резултати оружане агресије су врло дуго присутни и имају одраз на укупно стање у држави жртви агресије (економско, социјално, политичко, здравствено, морал), као и на даљи развој државе и њено укључивање у међународне токове и односе. Обим, време, интензитет, врсте и начин испољавања последица специфични су за сваку оружану агресију и сваку државу жртву агресије, јер су и услови, узроци, ток, резултати оружане агресије и карактеристике сваке државе жртве агресије различити.

На територији жртве оружане агресије, као и на простору на којем се одвија рат, савремени ратови обухватају све области живота и деловања људи. Осим по војним циљевима, по правилу се дејствује и по цивилним објектима и инфраструктури непријатеља, најчешће без селекције, што се назива „коллатералном штетом” ради правдања пред јавним мњењем. Због тога је такав рат за земљу жртву оружане агресије тоталан, док је за агресора, који се најчешће ангажује далеко од своје територије, селективан и дозиран према потребама везаним за реализацију постављеног циља.²²

Ипак, неопходно је истаћи неке последице које су у већој или мањој мери заједничке за све оружане агресије, а то су: велики губици и страдања људи, разарања и рушења, губици у привреди, криминал, профитерство и бандитизам, здравствено стање становништва, погоршање међунационалних и међуконфесионалних (верских) односа и погоршање међународних односа.

Велики губици и страдања људи. Ове последице су највеће обележје било које оружане агресије, којима је погођено становништво свих категорија, посебно деца, старци, жене, болесни и немоћни. Агресор најчешће не бира средства и методе нашошења што већих губитака народу државе жртве агресије. Велики број избеглица са територије на којој се изводи оружана агресија један је од највећих проблема, како за те људе, тако и за друге земље (нарочито суседе) и територије где се ти људи склањају бежећи од борбених дејстава и, што је посебна особеност, они најчешће остају без ичега од своје имовине.

У току 1995. године, према проценама Високог комесаријата УН за избеглице (УНХЦР), у свету је било избеглица и расељених лица: на просторима СФР Југославије око 3,7 милиона, у области Кавказа око 1,5 милиона, у Западној Африци око 1 милион; у Авганистану и суседним замљама око 5 милиона, итд. Још није решен проблем избеглица из Вијетнама, иако су сва борбена дејства у тој земљи завршена још 1975. године.²³

Разарања и рушења. Током оружане агресије руши се све, у почетку селектовано, али како агресија узима маха и без селекције: од војних објеката, кућа, инфраструктуре, привредних објеката, до школа, болница и избегличких кампова. Материјални губици и штете у већини оружаных агресија су огромни. Ако агресија траје до годину

²² Љубомир Гавриловић, „Утицај основних карактеристика и садржаја савременог рата на теоријско и практично обликовање операција”, *Војно дело* 2004, 2 (2004), стране 133-143.

²³ Слободан Б. Микић, *Поглед на рат*, страна 143.

дана губици се процењују на неколико милијарди долара, а неретко и на више десетина до стотину милијарди долара. Последице оружаних агресија трпе и суседне, па и треће државе, јер морају да приме велики број избеглих и расељених лица и да им пруже хуманитарну помоћ. Отклањање овог типа последица оружане агресије трају веома дуго, годинама, најчешће деценијама.

Губици у привреди. Током оружане агресије већи део привреде уопште не функционише, јер су људи ангажовани у борбеним дејствима. Део стручног кадра напушта земљу и одлази у иностранство. Део привреде се преоријентише на производњу за потребе оружаних снага. Престаје сваки вид увоза и извоза робе и материјалних добара (осим нелегалног). Запоставља се пољопривредна производња и целокупна производња. Сваки технолошки и научни развој је заустављен. Упоредо са трајањем оружане агресије одвија се и процес одласка научних кадрова (одлив мозга) с универзитета, из научних установа и из привреде. Већина одлази у иностранство, а велики број се никада не врати у матичну земљу. Заостајање и губици су приметни и у другим сферама живота и рада људи – култури, информисању, спорту, и слично.

Криминал, профитерство и бандитизам. Реч је о пратећим појава током оружане агресије, које настају у самом процесу извођења оружане агресије, али се и настављају после њеног завршетка. Носиоци ових појава су оружане банде, паравојне формације и групе криминалаца. После окончања оружане агресије они настављају да врше противзаконите радње ради личног богаћења и користи. Њихово понашање и навике представљају додатни терет властима и штетно делују на становништво и уопште на целокупно стање у држави жртви оружане агресије.

Здравствено стање становништва. Поред великог броја инвалида, рањених и оболелих од тежих и/или најтежих болести проузрокованих оружаном агресијом, у великом проценту јављају се психичке трауме и друга обољења код становништва, независно од узраста, а нарочито код деце. На пример, у „интервенцијама” широм света од 1985. до 1995. године погинуло је око 2 милиона деце, а осакаћено од 4 до 5 милиона. Без дома је остало 12 милиона, без родитеља више од милиона, а психичке трауме је доживело преко 10 милиона деце. Последице оружане агресије у здравственом погледу по становништво државе жртве агресије су дубоке, тешке и трајне.

Погоршање међунационалних и међуконфесионалних (верских) односа. Изразити негативне последице оружане агресије, поготово у вишенационалним земљама, јесу погоршање међунационалних и међуконфесионалних односа. Због злодела и злочина који су учињени током оружане агресије стварају се мржња и неповерење међу припадницима супротстављених снага. Мржња се преноси са колена на колена и, као историјска категорија, траје деценијама, а некада и вековима. Тешко се превазилази и искорењује. Није ретко да у вишенационалним земљама поједине нације отворено подрже снаге агресора и представљају заправо „пету колону” унутар сопствене државе. У колективној свести људи влада схватање да се лакше праштају злодела странцима, па чак и окупаторима, него својим комшијама, сународницима и припадницима других вера с којима се до тада вековима живело у заједничкој држави.

Погоршање међународних односа. До погоршања међународних односа током оружане агресије долази превасходно због конфронтације снага на међународној сцени, односно због отвореног подржавања и стављања на страну једној од супротстављених снага. Такви поступци имају далекосежне последице, а осећају се и трају и након окончања оружане агресије. Између појединих држава (савеза, блокова) пре, за време

и после оружане агресије долази до међусобног оптуживања, хлађења и заоштравања односа и одсуства сарадње у решавању проблема и питања у оквирима међународне заједнице. Изразиту штету светском миру наноси мешање појединих држава у унутрашње послове других, што је нарочито опасно када се то чини подстицањем оружане агресије и подршком и помагањем агресору на било који начин. Ради остваривања својих политичких, економских и војних интереса моћне земље (САД и земље НАТО-а пре свих) не презају ни од чега. Оружане агресије су веома погодне за то, али светском миру штети било какав сукоб, ма где се он води.

Закључак

Време у којем живимо карактеришу многи сукоби, што доводи до перманентног стања угрожавања безбедности. Велике силе избегавају светски, отворен и тоталан сукоб (рат), јер би он и за њих имао катастрофалне последице, поготово што многе државе располажу оружјем за масовно уништење, те се његова употреба у таквом сукобу не би могла искључити. Ради тога се користе разне врсте „интервенција”, са тежњом да се што већи број држава увуче у тај процес. Да би их „интервенције”, заправо оружане агресије, што мање коштале, велике силе врло често стварају и коалиције држава, те се на тај начин „терет” – финансијска димензија интервенција распоређује на друге државе, њихове савезнике.

Савремене оружане агресије све чешће истичу повећану улогу и утицај средстава ратне технике, нарочито оружја високе технологије, као што су ракете различите намене и карактеристика, авијација, сателити, електронска и информатичка техника, наоружање и опрема за специјална дејства, оклопна и противоклопна средства. Оружане снаге великих сила у томе имају огромне предности у односу на оружане снаге средњих и малих држава. Током оружане агресије снаге агресора изводе борбена дејства са великих одстојања и висина, методом масовних ватрених удара. Доминантну улогу преузели су професионални војници, као корисници најсавременијег оружја и технике, специјалне, стално задејствоване и брзопокретне (мобилне) јединице и састави.

Са аспекта превенције оружаних агресија, као претњи, изазова и ризика безбедности, посебно је значајан начин на који мале и средње државе²⁴ треба да организују своју одбрану, односно како да сачувају и унапреде своју безбедност у случају да им прети опасност од оружане агресије. Имајући у виду да су те државе у деликатном положају, пре свега због ограничених одбрамбених ресурса, оне би морале да заснивају своју одбрану на следећим начелима: мирољубивој спољној политици, унутрашњој стабилности, укључивању у системе колективне безбедности и одговарајућој организацији, опремању и оспособљавању оружаних снага за што успешније супротстављање евентуалним агресорима.

У првом делу овог рада тежиште је на сили и моћи у савременим међународним односима, односно на чињеници да су агресија и оружана агресија, као инструменти силе и моћи, основна карактеристика савремених међународних односа. На значај теоретског познавања појмова агресије и оружане агресије, и њиховом месту у стратегијско-доктринарним документима РС, указано је у другом делу рада, а

²⁴ Сматрамо да државу чине: територија, становништво и суверена власт на територији.

разграничење са њима сродним појмовима објашњено је у трећем делу. Последице оружане агресије детаљно су објашњене у последњем делу рада.

Ради елиминисања оружане агресије као изазова, претње или ризика безбедности неопходно је изучавање оружаних агресија, њихових узрока, суштине и последица. Да би се светски мир (мир у свету) очувао и унапредио неопходно је да се испуне следећи услови: односи у међународној заједници треба да буду засновани на међународном праву, Повељи УН (принцип мирољубиве коегзистенције) и другим документима из те области. Поред тога, неопходно је отклањање социјалних и економских разлика између држава и народа, опште разоружавање, једнакост и равноправност свих људи према међународним стандардима, истинито и добронамерно информисање, као и владавина начела правде, морала и хуманости. Политика мора бити у интересу свих људи, а свака врста агресије, посебно оружана, мора бити елиминисана.

Литература

- [1] Гавриловић, Љубомир. „Утицај основних карактеристика и садржаја савременог рата на теоријско и практично обликовање операција”. *Војно дело* 2004, 2, 2 (2004), стране 133-143.
- [2] Јовашевић, Драган. „Кривично дело агресије у међународном и кривичном праву Републике Србије”. *Војно дело* 2015, 1, 1 (2015), стране 107-123.
- [3] Ковач Митар и Дејана Стојковић, *Стратегијско планирање одбране*. Београд: Војноиздавачки завод, 2009.
- [4] Микић, Б. Слободан. *Поглед на рат*. Београд: ВИЗ – Војна штампарија, 2003.
- [5] Милашиновић, Радомир и Срђан Милашиновић, *Увод у теорије конфликта*. Београд: Факултет цивилне одбране, 2004.
- [6] Нај, Џозеф. *Како разумевати међународне сукобе*. Београд: Стубови културе, 2006.
- [7] Симеуновић, Драган. *Теорија политике - ридер*. Београд: Наука и друштво, 2002.
- [8] Симеуновић, Драган и Владета Јеротић. *Зашто тежимо безбедности*. Београд: гостујуће предавање, Ректорат Београдског универзитета, 2014.
- [9] Стишовић, Милинко. „Поглед на операције и њене конституенте”, *Војно дело* 2004, 2, 2 (2004), стране 144-148.
- [10] Стојановић, Радован. *Сила и моћ у међународним односима*. Београд: Радничка штампа, 1982.
- [11] Стојановић, Станислав. *Глобализација и безбедносне перспективе света*. Београд: Војноиздавачки завод, 2009.
- [12] Тодоровић, Милош и Саша Г. Ђорђевић. „Мултиполарна структура међународних односа на почетку 21. века”. *Војно дело* 2015, 4, 4 (2015). стране 44-53.
- [13] *Војни лексикон*. Београд: ВИЗ, 1981.
- [14] *Социолошки лексикон*. Београд: Савремена администрација, 1982.
- [15] *Политичка енциклопедија*. Београд: Савремена администрација, 1975.
- [16] Министарство одбране РС, *Бела књига одбране РС*, (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01. 06. 2016.)
- [17] Министарство одбране РС, *Стратегија националне безбедности РС*, (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01. 06. 2016.)
- [18] Министарство одбране РС, *Стратегија одбране РС*, (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2009), http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4350 2009 (преузето 01. 06. 2016.)